

KALI KINGA

Egy kiválasztott

Én egyszer találkoztam Ceaușescuval, nagyon kicsi voltam, igaz, még csak óvodás, vagy inkább napközis, így hívták azt a gyermekmegőrzőt, ahol meg is aludtunk, már amikor, mivel nehéz volt takarodót fűjni, mindenki a közös játék lázában élt, megmarasztalva a percet. Egyszer azonban igaziból találkoztam vele, mert jól viselkedtem a nagycsoportban, jól haladtam az olvasással, pedig ezt nem lett volna szabad, legalábbis azt hiszem, mert a dadusék nem örültek, amikor kikaptam egyikük kezéből a könyvet, a *Kísértő éjszakát*, a földrengésről szólt, amiben a főváros összedőlt, és felolvastam fél oldalt, ugyan kissé silabizálva, de koromhoz képest azért rendesen, alig öt voltam; jól meg is ijedtek ettől, és behívták a szüleimet.

De engem a szüleim túlélésre tanítottak, mindent, de mindent sokkal jobban kellett tudnom, mint más gyerekeknek, mint az összes gyerekeknek a városból, de még az országból is; nem csak írni-olvasni tudtam, még jóval a földrengés előtt, de egyévesen rajzkiállításom is volt, az újság is írt róla, anyám ki is vágta a cikket, és elvette a családi ereklyék közé; azt hitték, valami török bácsit rajzoltam meg, a különböző napszakok eltérő hangulataiban, pedig dehogy, bárki lehetett volna, aki örül a napjainak, a rajz minden sarkában felragyogott egy-egy nap, érthető volt a sorozat üzenete, az életet visszhangozta, miért is rajzolna egy gyerek folyton török basát. Aztán meg igazságot osztottam Piroskának a bábszínházban, mert fölháborított a farkas jellemtelensége, eleinte csak hangos szóval fenyegetőzve, de később már tenni kellett valamit, odafutottam, s letéptem őt a színpadról. És amit a szüleim sem tudtak: a víz alatt is vissza tudtam tartani a lélegzetemet, a fürdőkádban gyakoroltam, a tojásfőző órával, egyre jobban ment, és ránézésre meg tudtam mondani, hogy nagyjából hány szál van a szőnyegrojtokban, még idegen szőnyegekben is, amikor vendégségbe mentünk.

Igy hát érthető, hogy hamar felkerültem valami kiválasztott-gyorskávba, egyszer csak meglibbent annak az ígérete, hogy netán találkozhatok Ceaușescuval, szemtől szembe. Tulajdonképpen többször is találkoztam vele, velük, de ez az egy volt az igazi, amiről most mesélek, a többi alkalom nem igazán számít, azokon a teljes iskolát kivezényelték, kint volt az egész város mindannyiszor, a haza sólymai, a dicső pionírok mind, a kommunista ifjak teljes szövetsége, a munkások, a hivatali dolgozók, senki sem maradt a városban, üresen pőfékeltek a gyárak. Mindenkit kivezényeltek az országútra ilyenkor, hosszú, fegyelmezett sorfalat álltunk esőben, ködben, de még a pillékelő hóban is, órákon át, napokon át, egyenruhában, az évszaknak nem éppen megfelelően öltözve; mert hát a pionírúrhoz talán a nyarat bírta el, a szinte áttetsző fehér nejloning alá nem lehetett beöltözni – az egyformaság dicső korát éltük, áttekinthető és kiszámítható volt minden.

Ezek a nagy közös alkalmak azonban nem adtak büszkeségre okot, és nem is ezekről akarok mesélni, hiszen oda kivétel nélkül mindenkit kirendeltek, nem kellett jobbnak lenni semmiben, így érthető, hogy csak megszűröl láthattuk őt, zárt kocsi elsuhan, talán nem is ő volt – nem lehetünk benne biztosak. De akkor egyszer, amikor óvodásként találkoztam Ceaușescuval, akkor egyszer valóban kiválóknak kellett lenni, kiválasz-

tottnak, okosnak és szépnek, én az voltam, és rendesen, megbízhatóan viselkedtem. Nem oroztam el a babákat a többi óvodásoktól, nem gyűjtöttem kupacba, és nem pisiltem rájuk, mint ahogyan Réka tette; nem dobáltam be kövel egyetlen ablakot sem, nem törtem le az almafák rügyeit a hátsó kertben, nem gyűjtöttem őket a párnám alá, mint Lacika. Inkább tündéri ábrázattal rajzoltam naphosszat, az óvó néni persze nem tudta, hogy minden gyerek festményét én rajzolom meg, plasztilínért cserébe – mert több stílusban is meg tudtam festeni a cifra ősz, a tétlen vasárnapot, vagy bármit, amit az óvó néni ki tudtak találni nekünk témaképpen aznapra, másnapra, hétfőre. De nekem kellett a plasztilin, mert babaházat építettem, a babák teljes lakberendezését nekem kellett megformálnom gyurmából, nem adtam alább az elképzeléseimből, alkotni kellett – és a rajzokat sem adhattam ingyen, hiszen túlélőnek neveltek.

Igy hát engem választottak ki, amikor a Ceaușescu-házaspár valamiért a városba látogatott, a Somostetőn kellett várni őket, a helikopter-leszállópálya mellett sorakozva, nem messze az ottani nyári rezidenciájuktól, ezt a szót persze később tanultam meg, hogy rezidencia; de a helikoptert már akkor is ismertem, és tudtam, hogy ügyelni kell, mert nagy szél lesz, és hiába fészülkődünk ki, mindenkit összehozol, így hajpántot is tettem, habár óvodásként erre még nem köteleztek. Engem választottak ki, meg Szabolcsot, aki olyan szóke volt, hogy az már szinte fehér, volt neki egy ugyanilyen ikertestvére is, de ő valamiért nem jöhetett, pedig mindenfelé együtt jártak, még a vécére is együtt mentek mindig; de nem lehetett két egyforma gyerek, így magyarázta a dadus, amit utólag persze nem értek, hiszen az egyformaság korát éltük.

Engem választottak ki, mivel akkor még nem tudták, hogy én haraptam ki szép sorjában a nekem jutó párnahuzatok sarkait, amikor nem tudtam aludni a délutáni pihenőn; mi több, Tamáska fülét is én harptam véresre, erre azonban csak sokkal később derült fény, kaptam is akkor nyomban egy csecsemőfejnyi fekete pontot, nem számított, mennyi idő telt el az eset óta, retroaktív volt a büntetés, mondanám mai tudással; kiragasztották a ruhámra, úgy tervezték, hogy azzal kell járom-kelnem megszégyenülve és lehetőleg leszegett fejjel, viselvén vadságom bélyegét. De már amikor az óvó néni kikanyarította az ollóval a pontot, vagy inkább azt a szinte hanglemeznyi korongot, mondtam neki, sose fáradjon, mert amint megkapom, azonnal le fogom húzni a vécén. Így is tettem, a szüleim sosem látták meg, és mások sem sokan, habár büszkén dicsekedtem mindenkinek szerteszéjjel, mintegy örömhírt közölve, milyen jól megoldottam a dolgot; az apám részéről ezért járó pofonokat minden esetre megúsztam; mivel nem találta semmi nyomát, a szülőin sem említették neki a dolgot, kétséges, hogy elhitte.

De én akkor még a kiválasztottságot élvezhettem, mindez nem derült ki, meg egyéb rémtettek sem, az sem, hogy néhány társammal együtt időről-időre megéttük az Albatrosz ragasztókészletet, az sem, hogy egyszer a teljes kiscsoportot bevezényeltem a fürdőbe, és ott megettem velük a zöldalma szappanokat, annak ígéretével, hogy másnapra mind lázasak lesznek, és otthon maradhatnak legalább három napig. Ujjongva

fogadták szegénykék, és tartották a titkot, mert szerintem rüheltek odajárni, és amúgy is mindig meg voltak szeppenve egytől egyig. Akkoriban még rám osztották a tündérr királynő szerepét az évszázó mesejátékokon, egymás után háromszor is, mivel én voltam a Mária fő óvó néni kedvence.

Engem választottak ki tehát a platinaszőke fiúcska mellé, hiába, hogy olajosbarna a bőröm, ami miatt mindig is kilógtam a sorból, és ami miatt később az általános iskolában már csak a leghátsó cigánypadba ülhettem. Mégis rám esett a választás, pedig tudvalevő volt, hogy Ceaușescuék nem szeretik a cigányképű gyerekeket az efféle fogadtatásokon; így akkor egyszer mégis találkozhattam vele szemtől-szembe, azon a reggelen, amikor nem ehettem meg a reggeli rántottámat a napköziben, csak kihozták nekem az asztalhoz, Mária óvó néni intett, azzal vissza is vitték. Nem kaphattam enni egyik gyerek sem, akit kiválasztottak, nehogy az érzelmek hullámmása valami giksztet idézzen elő, öklendezzenek ott, vagy uram bocsá, valami még elvetemültebb hibát véssenek.

Büszke voltam nagyon, hogy engem választottak ki, de azt a rántottát igencsak bántam, most utólag háborodok fel rajta, volt pofájuk azt mondani, mikor visszajövök, megkapom a részemet. Egy rendőrautó jött értünk aznap reggel, gyorsan történtek a dolgok, engem előre ültettek Mária óvó néni meg a rendőr közé, aki az autót vezette, később vált világossá, hogy a sebességváltó volt a lábam között, gyakorlatilag a keziféken ültem, így akkor még nem értettem, mit nyúlál az az egyenruhás ember a lábam között, de azt éreztem, hogy valami nincsen egészen rendjén. Késő tavasz, vagy inkább nyárelő lehetett, azóta sem tudom pontosan a házaspár látogatásának célját, az is lehet, hogy csak úgy utazgattak körbe kereken a birtokukon, hogy lássák a jónép sorsát. Utána lehetne nézni régi újságokban, de minek, elfogna a büntudat, az undor, vagy valami más hirtelen szélsőséges érzelem, akárcsak mindig, amikor utólag rólok olvasok. Valami dolgom volt, folyton jöttek-mentek, szóval maradjon a homályban mindez, elég pontosan emlékezni a hideg rántottára, amit valóban meg is kaptam az ötórás távollét után, elem tölték a zsírba fagyott, elszürkült tojásalmot, akkor még nem volt mikro; zokszó nélkül megettem, rosszul esett, dacosan legyűrtem, a könnyeimmel nyeltem, mert akkor már túl voltunk az eseményen, másfelé voltak a gondolataim.

Akkor egyszer adatott meg, találkoztam Ceaușescuval, megküzdöttem a hirtelen keletkező nagy szélviharral is a dombtetőn, fehér térdzoknijban, fel-fellibbenő szoknyácskában, kezemben két szál fehér szegfűvel integetve, az egyiknek a szára még a rendőrkocsiban háromba törött, nem fértünk el ott rendesen, a másik szirmai a helikopter szelétől szétrepkedtek, szinte csupasz lett a feje – de becsülettel tartottam a frontot, integettem kitörő lelkesedéssel, mint ahogyan akkoriban mindent csináltam. Akkor egyszer kiválasztott voltam, de olyan lett az egész, mint valami büntetés, talán jobb lett volna az egeres pince sötéteje a régi villában, ahol a napközi volt, és ahova, mint később kiderült, a kiscsoportosokat tették olykor, ezért voltak olyan sápadtak és riadtak mindig. Jobb lett volna az összes vécén lehúzott fekete pont is a ruhámra tűzve, akár a hátamra is jusson, és talán még az is jobb lett volna, ha Mária óvó néni megtudja, hogy egyszer megmutogattam magam a szóke ikreknek a vécében, amikor arra voltak kíváncsiak, hogyan pisilnek a lányok.

KALI Kinga
„A szőr”
Látó, 1998. 11.
In: *Körkép*
Magvető, 1999

„Téglaszív”
Látó, 2008. 2.
Littera.hu, 2008.
2.20.

„Szabadhal”
Látó, 2009.
In: **(Bíró Gergely szerk.)**

Az év novellái
Magyar Napló,
2010

„Örökszűz”
Magyar Lettre
Internationale, 75
In: **(Forgács Zsuzsa szerk.)**

A szív kutyája –
Lányok és apák
Jaffa, 2010

„A gyergyó-
szentmiklósi Vörös
Köpenyegesek”
Korunk, 1997. 9.
AntroPort.hu Lapozó,
2011

„Diaszpóra-terek”
Ethnographia,
1999. 1.
Látó, 2001/3

„Persián, Dávid,
Agopian – egy
örmény asszony
visszaemlékezései”
Látó, 2000. 2.
Új Forrás, 2003. 2

„Magyarörmény”
Látó, 2002. 7.
AntroPort.hu Lapozó,
2011

„Vasárnapi
örmények – valami
a pozicionális
identitásról”
Látó, 2007. 10.
AntroPort.hu Lapozó
2011

„Littera Netnapló”
littera.hu, 2008.
július

(szerk)
ÖrményLátó
Látó, 2008. 4.

„Gecekondu-
szindróma –
A városba tévedt
török falu”
Magyar Lettre
Internationale, 81

„Lélek-étel”
Magyar Lettre
Internationale, 85

„Örmény-török
valóságmatrix”
Magyar Lettre
Internationale, 88

„A gránátalmabor
íze. Örményországi
útínapló”
Magyar Lettre
Internationale, 78

„Felfalni Arméniát”
„Kulturális stratégiák:
armenizmus és
neoarmenizmus”
Magyar Lettre
Internationale, 93

„Tabu szerelem”
Magyar Lettre
Internationale, 99

Mert én egyszer találkoztam Ceaușescuval, így történt, ahogy mesélem, lengetni kellett a virágokat, széles-boldogan mosolyogni, beleadtunk apait-anyait, még a zoknim is lecsúszott a nagy igyekezetben, de nem volt szabad lehajolni, nem volt szabad felhúzni; kiválasztott voltam ugyan, de mi végre, az az ember még csak rám sem nézett, sem ő, sem az asszonya, csak révedt bele a semmibe, csak úgy mellékesen volt jelen, mint az egész életében is egyébként, nem érdekelte a dolog, sem az, sem más; valamiféle tragikumot vetített elő ez az egész, utólag így emlékszem, hiábavalóvá vált a kiválasztottságom, amire annyira büszke voltam, egyszerre fölösleges-

sé lett a diadal, és vele minden igyekeztem arra, hogy mindenáron jobb legyek, mint az összes többi gyerek. Nekem egy ismerősömet lótték le akkor decemberben, a tévé is vetítette naponta sok százszor, egy ismerősömet, aki ugyan még csak rám sem nézett soha, még ha kiválasztott voltam is, én mégis betege voltam jó ideig a történéseknek, amikor menesztették őt a bábuk mennyországába. Pedig már nem kellett kiválasztottnak lenni, már felszabadultunk, eljött az igazi egyformaság, és lehetett kapni kenyeret, villany is volt meg banán, meg külföldi segélyszállítmányok.

Szakmailag az intézmény az eddigi mintegy két évtizede alatt magas presztízst ért el. Kétszer is az Ars Aevi képviselte országát a Velencei Biennálén: 2003-ban Bosznia-Hercegovina pavilonjában, 2009-ben Braco Dimitrijevic Future Post History kiállításának társ-szervezőjeként. A múzeum Szarajevóban külső helyszíneken (például a nemzeti galériában, a nemzeti könyvtárban, a képzőművészeti akadémián) is rendezett már kiállításokat – részben ikonikus külföldi (Joseph Beuys), részben a régióból meghívott (Maja Bajevic) művészeknek.

A nemzetközi művészeti világ az ügy lokális, délkelet-európai jelentőségén túl elsősorban azt figyeli, tényleg létrehozható-e egy gyűjtemény, intézmény és épület, majd tartósan működtethető-e is egy ilyen múzeum minimális saját forrásokkal, inkább külföldi együttműködésekre építve. A világon gombamód szaporodó kortárs magán- és közgyűjtemények seregében valóban és tartósan ki tud-e vívni önálló szakmai pozíciót; egyúttal odahaza tényleg el- és befogadják-e majd, lesz-e saját közönsége, mindenféle értelemben vett fenntartói köre, vagy netán külföldön elismert, de odahaza idegen test marad?

ÉBLI GÁBOR

Ars Aevi – Lesz-e kelet-európai mintaprojekt a szarajevói kortárs múzeumból?

ÉBLI Gábor
Az antropológizált
múzeum
Typotex, 2005

Magyar
műgyűjtemények
1945–2005
Enciklopédia, 2006

Műgyűjtés,
múzeum,
mecenatúra
Corvina, 2008

Hogyan alapítsunk
múzeumot?
Vincze, 2011

„A Guggenheim
Bilbao: egy
amerikai múzeum
Európában”
Magyar Lettre
Internationale, 41

„Európa alulnézetből.
Fehér civilizáció a
déli féltéken”
Magyar Lettre
Internationale, 53

„A köz és a magán.
Múzeumok és
privát intézmények
a kortárs művészet
nemzetközi
kanonizálásában”
Magyar Lettre
Internationale, 77

„Világkiállításra
készülnek.
Klasszikus örökség
és kortárs művészet
Milánóban”
Magyar Lettre
Internationale, 78

„Free entry:
A londoni
múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 82

„Amszterdami
és velencei
múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 85

A rendszerváltás óta eltelt immár több mint negyedszázad alatt az egyik legnagyobb kulturális kísérlet a felzárkózás a nemzetközi kortárs múzeumi trendekhez. Régiókn szinte minden országa létrehozott jelenkori művészeti közgyűjteményeket, amelyek közül néhány akár szélesebb nemzetközi ismertségre is szert tehet. Az egyik legújabb éppen most születik Bosznia-Hercegovinában; s ennek újdonságértéke kapcsán e szöveg második felében érdemes lesz regionális összehasonlításban egyfajta poszt-szovjet intézményi tipológiát összeállítani.

Kiemelt események hagyományá

A szarajevói kortárs múzeum tervével Enver Hadziomerspahic, a városban rendezett képzőművészeti biennálék – az ún. jugoszláv documenta – igazgatója, egyben a város nemzetközi elismertségének eddigi csúcspontját jelentő téli olimpia (1984) egyik vezetője rukkolt elő 1992-ben. A hivatalos nevén Délkelet-európai Kortárművészeti Múzeum célja a délszláv háború fizikai pusztítását és lelki traumáját feledtetni. Az egyelőre a bosnyák főváros anagrammájából Ars Aevi (latin, a kor művészete) néven ismert intézmény hangsúlyosan Bosznia-Hercegovina földrajzi, vallási, történelmi határhelyzetét kívánja megtestesíteni kelet és nyugat között.

Ennek jegyében, s a hiányzó anyagi forrásokat is reálitásként elfogadva, a gyűjteményt művészek donációiból kezdték összeállítani. Eddig több mint kétszáz, valóban neves alkotó (Daniel Buren, Joseph Kosuth, Michelangelo Pistoletto, Jannis Kounellis) adományozott munkát a múzeumnak. E befutott nyugati művészek gesztusában egyértelmű az üzenet, hogy a világ tehetőse fele minél többféle módon járuljon hozzá a délszláv térség talpra állításához.

A gyűjtemény számos kelet-európai művésztől (Dmitrij Prigov, Goran Petercol, IRWIN, Miroslaw Balka) is tartalmaz műveket. A munkák az életműből gyakran jelentős pozíciókat képviselnek, vitán felül progresszív, egyúttal látványos alkotások (két művészpáros egy-egy nagy installációját említve: Komar és Melamid, Muntean és Rosenblum). Magyar művek is szerepelnek az anyagban, például Drozdik Orsi, Mulasics László, Pinczehelyi Sándor révén.

A kollekcióból 1994 óta számos válogatást bemutatnak zömmel dél-európai helyszíneken, nagyjából az Isztambul – Milánó – Bécs háromszögben. A sorozat 2016-ban St. Étienne-ben, 2017-ben Athénban, 2018-ban Barcelonában folytatódik. A törekvés itt is nyilvánvaló, hogy az adományozó művészek túl a fogadóintézmények e kiállítások megszervezésével, az ügy nyilvánosságának felkarolásával járuljanak hozzá a projekthez. Látható

a földrajzi kör kiszélesedése is, bár a fókusz a tágon vett mediterrán térség továbbra is.

Alapítványok, galériák, művészeti központok további donációkkal, tartós letétekkel gyarapítják a gyűjteményt, amelynek 1999 óta már átmeneti otthona is van Szarajevóban. A Skenderija Központ egy részének Amir Vuk helyi építész által vezetett átalakítása nyomán az anyag egy része látványraktár jelleggel megtekinthető; a munkákat az olasz kormány finanszírozta. A leendő állandó épület is nemzetközi segítséggel jöhet létre. Az UNESCO támogatásával az olasz sztárépítész, Renzo Piano vállalta el a tervezést. 1999 óta van kapcsolatban a várossal, 2002-ben épült meg a városközpontban az általa megálmodott kis Ars Aevi gyaloghíd a folyó fölött. 2018-ra, a Balkánon kitört első világháború lezárásának századik évfordulójára szeretnének elkészülni a múzeummal is.

Uniósi érdek

Az EU által finanszírozott projekt – melynek 2016 tavaszán készül a gazdasági megvalósíthatósági és műszaki tanulmánya, ideértve egy működtetési tervet az első húsz évre – olyan uniós büdzsékből kap forrásokat, amely az EU-hoz közeli országokban igyekeznek a társadalmi stabilitást elősegíteni. Jól észrevehető, hogy a történelmi sebek gyógyításán túl az uniós pénzügyi és erkölcsi segítség józan európai önérdékből eredeztethető: az unió a civil társadalom különböző mechanizmusainak erősítésével szeretné csökkenteni újabb súlyos konfliktusok kirobbanásának valószínűségét a kontinens délkeleti felében.

A Balkánon finanszírozott ilyen uniós projektek között ritkaság a kulturális jellegű, ezért a szarajevói múzeum próbakönek is tekinthető: sikerül-e megvalósítani, s visszhangja, hatása beváltja-e a hozzá fűzött reményeket. Élesen fogalmazva: az ország nemzetközi elfogadottságát valóban, érdemben előmozdítja-e egy ilyen kulturális intézmény, illetve a belső társadalmi kohézió tekintetében, a vallási, nemzetiségi, politikai és egyéb ellentéteket lehet-e legalább kibeszélni, ha nem is megoldani, kiállítások és múzeumi programok révén?

Az sem véletlen, hogy az EU-n belül döntően az olaszok lobbiznak a projektért, illetve fordítottak arra már saját, nemzeti költségvetésükből is összegeket, hiszen az adriai szomszédság révén ők kiemelten érdekeltek a volt jugoszláv területek fejlődésében. Hozzáfűzhető, hogy egy ilyen évtizedes projekt, ahol a legkülönbözőbb munkafázisokban érhetően zömmel olasz szakemberek és cégek kapnak uniós megbízásokat, munkahelyteremtés és nemzetközi márkaépítési lehetőség is itáliai szempontból.

Történeti-földrajzi összevetés

Kelet-európai összehasonlítást többféle szempontból vonhatunk. Történetileg, régióknban az élő művészet és múzeum innovatív kapcsolatára – nem csupán modern alkotások passzív közgyűjteményi kanonizálására, hanem koncepcionálisan új, az alkotó, a múzeum és a befogadó közötti viszonyt dinamizáló intézményekre – a tízes-húszas évek orosz-szovjet közege nyújtotta az első példákat (különösen Szentpéterváron). Mivel Németország kulturálisan progresszív helyszín maradt Hitler hatalomra jutásáig, a két nagy központ között Lengyelország is sokat merített e lendületből, s a harmincas években itt jött létre az élőművészeti múzeum nemzetközileg is jegyzett második kelet-európai modellje (Lódz). A harmadik hullám az ötvenes évek második felétől a hetvenes évek elejéig tartott, s az el nem kötelezett Jugoszlávia keleti és nyugati kulturális nyitottsága révén Belgrádban, kisebb részben a többi tagköztársaság fővárosában eredményezett progresszív kortárs múzeumot.

Bár nemzetközileg nem hozott újat, a keleti blokk viszonylatában említésre méltó a negyedik fejezet, a nyolcvanas évek budapesti erjedése. A Műcsarnok kiállításai a politikai fordulat megelőzve levették az ideológiai köntöst, egyúttal az enyhülés és fellazítás jegyében a Ludwig-házaspár és a magyar fél között megindul egy olyan kapcsolat, amelyből végül a régió első olyan kortárművészeti múzeuma lesz (talán nem véletlenül a Műcsarnokból átkerülő Néray Katalin vezetésével), amelyik a Ludwig-letétek és donációk köszönhetően kisszámú, de ikonikus, valóban nemzetközi súlyú amerikai és nyugat-európai akkori kortárs művekkel büszkélkedhet.

A kétezres években, egyfajta ötödik hullámban, már egymás után nyílnak a kelet-európai kortárs múzeumok. Típusában úttörő a szlovén, amely a helyi források szűkösségét nemzetközi múzeum hálózat létrehozásával igyekszik kiküszöbölni (L'Internationale), míg a lengyel program ereje (2004, 2010), hogy központi költségvetésből, egymás profilját kiegészítve fejlesztenek az ország több nagyvárosában nemzetközi szerepre is aspiráló jelenkori közgyűjteményeket. Külön alfejezetnek sorolható be a balti szándék, hogy jeles külhoni építészek felkérésével olyan látványos múzeumépületek szülessenek, amelyek mágnesként vonzzák a globális figyelmet; ebből a válság miatt eddig csak a tallinni épült meg. A legfris-